

В. О. Садівничий,
канд. наук із соц. комунік.

УДК 007: 304: 070

Письменницька публіцистика в контексті періодичних видань вегетаріанської тематики початку ХХ ст.

З метою заповнення прогалин в історії вітчизняної публіцистичної думки й для подальшого вибудування цілісної картини її розвитку аналізуються тексти спеціалізованих журналів початку ХХ ст. «Вегетарианский вестник» і «Вегетарианское обозрение».

Ключові слова: публіцистика, соціальна комунікація, журнал, тематика, проблематика.

Виходячи з того, що публіцистика – це література факту, а письменницька публіцистика – це «специфічний жанрово-стильовий різновид публіцистики» [1, с. 49], розглядати її тексти в нинішній період розвитку інформаційності суспільства потрібно як із журналістської, інформаційної та соціокомунікативної точок зору, так і з філософської, етико-естетичної, логіко-гносеологічної, діяльнісної, практичної, інституціональної. Певну роль у такому комплексному пізнанні відіграє й історія становлення та розвитку письменницької публіцистики, зокрема її журнальна складова.

Метою нашого дослідження є аналіз публікацій спеціалізованих журналів «Вегетарианский вестник» і «Вегетарианское обозрение» як джерела вивчення письменницької публіцистики в контексті тематичної спрямованості цих видань. Це дозволить заповнити прогалини в історії вітчизняної публіцистичної думки початку ХХ ст. й вибудувати в подальшому цілісну картину її розвитку.

Об'єкт дослідження: періодичні видання з питань вегетаріанства. **Предмет** дослідження: публіцистичні тексти.

До аналізу письменницької публіцистики в різні роки зверталися українські та зарубіжні дослідники, такі як: В. Біленко, Ю. Біловол, В. Галич, О. Глушко, Д. Гранін, Б. Єсін, Н. Заверталюк, О. Западов, В. Здоровега, В. Качкан, В. Канторович, А. Карпентьєр, Я. Козачок, О. Лаврик, Й. Лось, С. Махоніна, І. Павлюк, А. Погрібний, К. Прічард, М. Свалова, М. Слюсаренко, М. Стюфляєва, О. Теревус, М. Титаренко, В. Учонова, М. Черепанов, Г. Швець, О. Шифман, В. Шкляр та багато інших.

Письменницька публіцистика, за визначенням В. Галич, вирізняється «поширеною увагою автора до використання різноманітних художніх засобів, багатством стильових підходів і

жанрових форм, емоційним відображенням дійсності й художністю типізації її сутнісних явищ, особливим переплетенням публіцистичних пафосів, філігранним механізмом прагматики, автобіографічним синергеном, поглибленою інтертекстуальністю, високим філософським звучанням, активною інтеграцією з естетичною системою художньої творчості митця, його аналітичним підходом до пізнання дійсності й умінням передбачати близькі та далекі перспективи розвитку» [2, с. 58]. В основі праці публіциста, зауважив В. Здоровега, – «відкриття суспільних колізій, аналіз суперечностей, виявлення проблемної ситуації» [3, с. 144]. Базуючись на головних аспектах поданих визначень, ми й аналізуватимемо публіцистичні тексти спеціалізованих журнальних видань «Вегетарианский вестник» («ВВ») і «Вегетарианское обозрение» («ВО»).

Орган Київського вегетаріанського товариства «Вегетарианский вестник» виходив друком 20 разів на рік із 15 травня 1914 р. до грудня 1917-го. Редактори – Л. П. Корабльов (1914–1916) та О. П. Прохаско (1917). Видавець – І. І. Білецький та Київське вегетаріанське товариство.

Основна мета «Вегетарианского вестника» – розробка вегетаріанського вчення, формулювання завдань вегетаріанського руху, об'єднання товариств та окремих однодумців шляхом детального повідомлення про все, що відбувається у вегетаріанському світі, допомоги порадами. Девіз журналу – любов до всього живого: «Видання об'єднує як усі вегетаріанські товариства і групи вегетаріанців, так і взагалі товариства і групи, які впроваджують у життя ідеали, споріднені з вегетаріанством» («ВВ». – 1917. – № 2). Цій меті підпорядковувався основний зміст: статті з вегетаріанства; художні твори (повісті, оповідання, поезії, вірші у прозі, психологічні етюди, мініатюри, щоденники та інші жанри літератури, що відображають любов до всього живо-

го); статті з продовольчого питання (діяльність кооперативів, забезпечення продуктами харчування тощо); огляди діяльності вегетаріанських товариств, груп та окремих прихильників, огляд діяльності інших товариств, близьких за ідеями до вегетаріанства; довідковий відділ, бібліографія і критика, питання й відповіді, рецепти вегетаріанської кулінарії тощо. Серед постійних рубрик: «Швидкий здоровий дешевий обід» (рецепти, корисні продукти), «Фальсифікація продуктів домашнього вжитку», «Діти і тваринний світ», «Довідковий відділ» та ін.

Щомісячний ілюстрований журнал «Вегетарианское обозрение» виходив у Києві з січня 1910-го до травня 1915 р. Редактори: М. Й. Перпер (з 1910), О. Д. Кондратковська (з 1910), Є. Л. Скловський (з № 4, 1911), Й. Й. Перпер (№ 5, 1915). Видавці: Й. Й. Перпер, О. Д. Кондратковська (з 1910), Л. М. Фіш та Й. Й. Перпер (з № 4, 1911). Основна мета – «розповсюджувати в суспільстві гуманітарні ідеї та надавати допомогу порадами й роз'ясненнями усім, хто бажає приєднатися до вегетаріанського руху». Програма журналу визначалася так: оригінальні та перекладні статті з питань вегетаріанства; популярнонаукові повідомлення про вегетаріанський режим; хроніка вегетаріанського руху в Росії та за кордоном; переклади, реферати та витримки з інтернаціональної вегетаріанської літератури; внутрішні й закордонні кореспонденції; повідомлення про вегетаріанські трудові колонії та санаторії природного методу лікування; художня література: оповідання, вірші, новели, фейлетони та вірші в прозі; біографії та некрологи з портретами видатних вегетаріанських діячів; статті з історії інтернаціонального вегетаріанського руху; статті, повідомлення та нотатки з вегетаріанського кулінарного мистецтва з меню та способами приготування страв; бібліографія і критика; суміш; питання та відповіді щодо вегетаріанства; редакційні повідомлення; оголошення.

Говорячи про участь письменників у взятих нами для аналізу спеціалізованих виданнях, перш за все слід звернути увагу на постать Льва Толстого, якого видавець «Вегетарианского обозрения» Йосип Перпер у статті «Лев Толстой як вегетаріанець» назвав «сонцем вегетаріанського світу» («ВО». – 1909. – № 1. – С. 19–20). А через кілька номерів у статті «У Льва Миколайовича Толстого та його друзів (Вегетаріанські поїздки)» розвинув цю тему: «Я їду назустріч сонцю інтернаціонального вегетаріанського світу, їду так легко, просто...» («ВО». – 1909. – № 6. – С. 7).

Протягом кількох років на сторінках «Вегетарианского обозрения» редакція вела рубрику «Пам'яті Л. М. Толстого». За цей час надруковано низку публікацій про автора «Війни та миру», розміщено спогади про нього, а також листи

Л. Толстого до видавця Й. Перпера. Зокрема читачам пропонувалися такі матеріали: «Лев Миколайович Толстой як вегетаріанець» Й. Перпера («ВО». – 1909. – № 1); «У Л. М. Толстого та його друзів» Й. Перпера («ВО». – 1909. – № 6, 7); «Моя остання розмова з Л. М.» Й. Перпера («ВО». – 1910. – № 6, 7, 8, 9, 10); «Толстой про вегетаріанство та природне життя» професора Д. Маковицького («ВО». – 1913. – № 3), «Розмови з Л. М. Толстим» Христо Досева («ВО». – 1914. – № 8, 9, 10), «Про Л. М. Толстого» Є. Димшица («ВО». – 1914. – № 8, 9) та ін.

Естетичну систему Л. Толстого розкривають його листи («Чотири листи Л. М. Толстого про вегетаріанство»), опубліковані у «Вегетарианском обозрении» («ВО». – 1909. – № 3. – С. 15): «Я риби не їм і вам не раджу, тому що чим більше людина жаліє живі істоти, тим це краще і для інших, і для неї самої...»; «...люди, які щиро засвоїли вчення Христа, завжди без будь-якої поради ззовні і незалежно від людей природно починають утримуватися від убивства тварин»; «Те, що я ношу шкіряний пояс і шкіряні чоботи і навіть хутряну шапку, не доводить того, що це потрібно робити, і що це добре, а тільки те, що ... я в своєму житті не тільки в справі користування тілами вбитих істот, але і багато в чому ... набагато більш важливого, так далекий від досконалості, що ті зусилля, які я можу спрямувати на поліпшення свого життя спочатку в моральному плані, я знаходжу більш доцільним направляти на виправлення моїх інших, багатьох і більш важливих недоліків, ніж користування для свого одягу шкіряними і хутряними речами»; «Виконуючи вкладений у неї моральний закон, людина завжди може бути впевнена, що наслідки виконання нею цього закону не можуть бути не тільки шкідливими, але напевно в усіх відношеннях будуть добродіянні».

Виступив на сторінках «Вегетарианского обозрения» і Михайло Коцюбинський. У липневого числі за 1912 р. опубліковано його «Лист» у російськомовному перекладі московського адвоката Івана Оппокова («ВО». – 1912. – № 7. – С. 263–269). У цьому творі розповідається про Великдень, коли, готуючись до Світлого Воскресіння, в селах проводять забій тварин. М. Коцюбинський послуговується прийомом контрасту, показуючи криваві події й одночасно описуючи красу природи. Усім діючим особам «Листа», окрім самого оповідача, ця кривава розправа з тваринами бачиться абсолютно нормальним, природним явищем. Контраст застосовується також під час опису святкового, піднесеного настрою прихожан і принесених на освячення кривавих атрибутів, а також під час розговіння: «Приходили гості. Вони їли і хвалили. Я повинен був сидіти і дивитися, як зникали в їх ротах

ніжки і крила, боки і грудки, печінки, кишки та інше, як їхні зуби рвали м'ясо, яке ще недавно дихало й жило, бігало й літало, мало свої радощі і горе. Кістки хрустіли в їхніх зубах, а мені ввижалося передсмертне хрипіння, ще живе в моїх вухах».

До складу співробітників «Вегетарианского обозрения» з 1910 по 1912 рр. входив Шолом-Алейхем (1859–1916), автор відомого роману «Тев'є-молочник» (1894). У травні 1910 р. його донька, за дорученням батька, листовно вибачилася перед редакцією «Вегетарианского обозрения», що оповідання «Цар-Балахани», призначене для цього журналу, помилково надруковане в іншому виданні. Подаючи читачам цей факт, редакція підкреслила, що Шолом-Алейхем «ставиться з великою любов'ю до вегетаріанського руху і в багатьох своїх талановитих творах висміює звичай м'ясоїдства, жорстоке ставлення до тварин, закликає до гуманності та любові до всього живого» («ВО». – 1910. – № 5. – С. 36–37). У січні 1911 р. Шолом-Алейхем написав до редакції: «Я захоплений Вашими словами, що в моїх творах проглядає симпатія до вегетаріанства. Ви вгадали. Я багато разів сам хотів зробитися вегетаріанцем. Та гріхи не пускали. А тепер – хвороба. Що мене зацікавлює, як єврея, це те, що аби раптом усі люди взяли Вашу віру (вегетаріанську), у тім числі й євреї ..., що сталося б із нашими різниками та рабинами? ... А «молочний» посуд? А «м'ясний» горщик? ... Я не жартую» («ВО». – 1911. – № 1. – С. 24–26).

Відгукувався Шолом-Алейхем і про своїх колег письменників. Зокрема Л. Толстого називав «Яснополянським Апостолом» («ВО». – 1911. – № 1. – С. 26). Торкався і єврейського питання: «Про наших російських геніїв, як Гоголь, Тургенєв, Достоевський, я говорити не буду. Вони знали єврея так само, як – мені соромно сказати – я знаю марсіанина. Але навіть така мила людина, як Чехов, якому, як видно, все ж доводилося придивлятися до євреїв, робить у цьому відношенні часом – хай пробачить він мені – такі сміховинні промахи, про які не можна згадувати без сміху» («ВО». – 1911. – № 1. – С. 26).

Ще одна тема письменницької публіцистики в контексті вегетаріанських видань – виступи проти полювання. Зокрема в журналі «Вегетарианское обозрение» протягом 1909–1910 рр. опубліковані твори М. Арцибашева «Кров», Д. Григоровича «Гірка доля», Д. Маміна-Сибіряка «Олень» та І. Тургенєва «Перепілка». У 1913 р. проти полювання у своїй статті «Чи потрібно щадити всяке життя» виступив відомий кліматолог, член-кореспондент Російської академії наук А. І. Воєйков.

Твір «Кров» редакторів «Вегетарианского обозрения» порекомендував надрукувати Л. Толстой, який листовно повідомляв: «Я прочитав чудове оповідання Арцибашева «Кров», яке своєю художністю сильніше будь-яких доводів може подіяти на людей в сенсі залучення їх до вегетаріанства або, скоріше, звільнення себе від забобони про необхідність пожирання живих істот... Дуже раджу отримати від автора дозвіл надрукувати його і цілком або у витягах помістити у вашому журналі» («ВО». – 1909. – № 3. – С. 15).

У «Крові» М. Арцибашева (1878–1927) центральне місце посідають як убивство тварин і птахів, так і причини цього – забезпечення їжі для людини. Виступаючи в ролі додаткового структурного прийому, їжа та її споживання розставляють акценти і нагадують читачеві про нерозривний зв'язок між шлунком людини і забоем тварин. Для архітекτονіки автор послуговувався просторовим контрастом: між подіями всередині будинку, де знаходяться господарі Виноградови з гостями, та поза будинком, де відбувається забій домашніх тварин а також убивство диких тварин і птахів під час полювання. Після цієї публікації із квітня 1909-го і до кінця 1911 р. прізвище М. Арцибашева значилося серед співробітників «Вегетарианского обозрения».

Письменник Д. Григорович (1822–1899), один із авторів «натуральної школи», написав нарис «Гірка доля» («ВО». – 1910. – № 6, 7, 8. – С. 25–31), опублікований «Вегетарианским обозрением» уже після його смерті. У творі автор виступив проти полювання заради розваги, описав те, що відбувається в північних морях, коли люди нещадно вбивають палицями тюленів, моржів і котиків, які виповзають на лід, щоб годувати своїх дитинчат. У тих же морях «те ж саме відбувається з китами, а на півдні, в Індії, на Цейлоні та в Африці, – зі слонами і птахами» («ВО». – 1910. – № 6, 7, 8. – С. 27–28). Оповідь нагадує і про те, що протягом довгих років на Ходинському полі в Москві влаштовували «ведмежі цькування»: до стовпа в центрі арени «прив'язували ланцюгом ведмеда, якого перед цим млоїли спрагою і голодом, потім випалювали йому розпеченим залізом очі, вибивали зуби і відпилювали кігті. У такому вигляді нещасна тварина повинна була захищатися від кількох меделянських собак, випущених їхніми власниками» («ВО». – 1910. – № 6, 7, 8. – С. 29). Окрім того, Д. Григорович засуджував таке явище, як стріляння по голубах і заперечував право людини виставляти тварин у цирку: «Всі ці танцюючі під музику коні, мавпи, які скакають на собаках, балансуючі слони, собаки, які бігають на передніх лапах і перекидаються через голову,

уподібнюючись до клоунів, всі ці видовища, що збуджують сміх і подив, – ніщо інше, як страшне зловживання силою над безсловесною, беззахисною живою істотою, вимушеною мовчки скоритися своїй гіркій долі» («ВО». – 1910. – № 6, 7, 8. – С. 34).

На сторінках вегетаріанських видань друкувалися також такі письменники, як Микола Лесков, Федір Страхов, Корній Чуковський, Володимир Чертков, Ганна Черткова-Дітерікс, Микола Лісовський, Наталія Норман-Северова та інші.

Для Лескова, наприклад, у вегетаріанстві провідну роль відігравали етичні мотиви. Саме про це письменник писав у листах до Ю. О. Якубовського, опублікованих у «Вегетарианском обозрении». У епістоляріях М. Лесков відгукувався про книгу польського лікаря і вегетаріанця Моеса-Оскарагелло «Природне харчування людини та його вплив на людську долю» («Przyrodzone pokarmy człowieka i wpływ ich na dole; ludzka») («ВО». – 1910. № 5. – С. 5–6).

Широко і творчо плідно з вегетаріанськими виданнями співпрацював письменник Іван Наживін (1874–1940). «На коліна!» – так називався його нарис, опублікований у першому після смерті Л. Толстого числі «Вегетарианского обозрения» («ВО». – 1910. – № 9, 10. – С. 11). Внесені в заголовок слова вирвалися у людей, коли опустили труну з прахом Л. Толстого в могилу. Автор використав цей вигук як заклик.

Протягом років І. Наживіним опубліковано чимало статей, кореспонденцій і нарисів, зокрема: «На Монте Веріта (вегетаріанська колонія)» («ВО». – 1909. – № 1. – С. 20, 21), «Із життя Мірки» («ВО». – 1909. – № 8, 9. – С. 30–32), «У далечі століть» («ВО». – 1911. – № 1. – С. 14–21), «Так, потрібно!» («ВО». – 1911. – № 6, 7. – С. 44, 45) та ін. У номерах 6–10 «Вегетарианского обозрения» за 1913 р. опублікував серію біографій під заголовком «Календар “Зеленої Палички”», представивши Піфагора, Будду, Петра Хельчицького, Франциска Ассизького, Рескіна, Сковороду та інших.

Саме з І. Наживіним пов’язана й чимала дискусія, що розгорнулася на сторінках вегетаріанських видань у 1915 р. Протягом 12 років, будучи безмежним шанувальником Л. Толстого і ревним вегетаріанцем, у статті «Вегетаріанство і вегетаріанці» («ВВ». – 1915. – № 3, 4. – С. 3–9) він заявив, що «беззабійне вегетаріанство» не що інше, як міф: навпаки, щоб жити самому, людина повинна вбивати інше життя. Говорячи про моральну, естетичну та гігієнічну мотивації вегетаріанства, автор заявляє,

що «можна бути дуже помірною людиною і будучи м’ясоїдом, і бути ненажерою, будучи вегетаріанцем».

На закиди І. Наживіна відповіло чимало представників вегетаріанства. Зокрема редактор «Вегетарианского вестника» Л. Кораблев зауважив, що стаття Наживіна стосується тих вегетаріанців, кого називають толстовцями. У той же час усе більше прихильників завойовує вчення вегетаріанців-гігієністів, що «висуває за основу не етику, а науку» («ВВ». – 1915. – № 6. С. 3, 4). В. Войцеховський зауважив: «На заході Європи багато людей вегетаріанство вважають тренажером для різних форм розумової праці та працездатності і ... дбають про себе та мріють про свої справи нітрохи не думаючи про те, що вони благородні тільки тому, що трупи не їдять» («ВВ». – 1915. – № 6. – С. 5).

Дискусія припинилася, оскільки припинили своє існування видання: «Вегетарианское обозрение» – у травні 1915 р., а «Вегетарианский вестник» – у грудні 1917 р.

Підсумовуючи, можемо констатувати: нами введені в науковий обіг два спеціалізовані видання вегетаріанського спрямування, що на початку ХХ ст. виходили друком на території Східної України; засновниками виступали громадські організації та приватні особи. Письменницька публіцистика органічно вписалася в рамки журналів, органічно посівши своє місце зпоміж інших творів. Публіцистика кожного з авторів характеризується виробленою ними естетичною системою, оперує різними образними картинками. Ця система сформувалася у процесі написання авторами художніх творів і, закономірно, не могла не відбитися в публіцистичній творчості; це своєрідний автопортрет авторів аналізованих творів.

Подальше вивчення письменницької публіцистики на сторінках спеціалізованих видань із питань медицини дозволить із максимальною точністю відтворити картину становлення вітчизняного інформаційного простору.

1. Погрібний А. До розуміння феномена письменницької публіцистики // Слово і час. – 2007. – № 4. – С. 45–52.

2. Галич В. Письменницька публіцистика як метажанрове поняття // Соціальні комунікації сучасного світу: наук.-теорет. зб. [голов. ред. О. М. Холод]. – Кривий Ріг : Криворізький навч. центр Одеської нац. юрид. акад., 2009. – С. 57–58.

3. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Й. Здоровега. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.

Подано до редакції 06. 12. 2013 р.

Sadivnychy V. O. Literary journalism in the context of vegetarian periodicals of the early twentieth century.

The article analyzes the texts of specialized magazines of the early twentieth century «Vegetarian Gazette» and «Vegetarian Review» to fill gaps in the history of Russian thought and publicist for further building a holistic picture of its development.

Keywords: publicism, social communication, journal, themes, problematics.

Садовничий В. А. Писательская публицистика в контексте вегетарианских периодических изданий начала XX в.

С целью восполнения пробелов в истории отечественной публицистической мысли и для дальнейшего выстраивания целостной картины ее развития анализируются тексты специализированных журналов начала XX в. «Вегетарианский вестник» и «Вегетарианское обозрение».

Ключевые слова: публицистика, социальная коммуникация, журнал, тематика, проблематика.